

Կարինե ՄԱՀԱԿՅԱՆ

ՀԵՏԱՂԵՏՅԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ ՄԻՋԱՆՉՆԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՏՈՐՈՇՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ՀԱՐՅԵՐ

«Երջանիկ է նա, ով ընտանիքում է երջանիկ...»

Աղետից հետո բարձրաձայն հնչեց «քանդվեց հայ ավանդական ընտանիքը» տազնապը: Հետագա քսան տարիները միտված էին մի նպատակի՝ վերաստեղծել, կայունացնել և ամբողջական դարձնել հայ ընտանիքն իր ավանդական կաղապարի մեջ, քանի որ հայի ամենամեծ մշակույթն իր ընտանիքն է:

Թեման հրատապ է, քանի որ հետադետյան ժամանակահատվածում (հետայսու՝ անցումային փուլ) ձևավորվեցին ընտանիքի նոր տիպեր և ներընտանեկան հարաբերությունների դերային տեղաշարժեր: Մեր խնդիրն էր առանձնացնել վերակազմավորված ընտանիք տիպը՝ դիտելով այն իբրև վերակազմավորվող հարաբերությունների տեսակ՝ կայուն և փոփոխվող կողմերով, միասնական արժեքային կողմնորոշումներով: Տվյալ դեպքում նկատի ունենք ընտանիքում կազմավորվող նոր հարաբերությունների բնույթի ընկալումը յուրաքանչյուր անդամի կողմից:

Ազգային սոցիալականացման գործընթացում առանձնացրել ենք անցումային փուլում առաջացած ընտանիքի մի քանի տիպեր. լրիվ կազմով, միգրացված (լրիվ կամ մասամբ), վերակազմավորված, եզակի ծնողով, որդեկորույս, երկկողմանի որբերով, որդեգիր ունեցող, խնամակալ ունեցող, հաշմանդամ ունեցող, միայնակ ծերերի, մեկ անձով, օթևանը կորցրած, տարաբնույթ աղանդների հետևող, խոցելի և այլ տիպի ընտանիքներ: Հետազոտության հիմնական նպատակն է բուռնում դասավանդվող «Ընտանիքի հոգեբանություն» առարկայի ուսումնասիրության ոլորտը և շրջանակն ընդլայնել՝ ներառելով հետադետյան ժամանակահատվածում ձևավորված ընտանիքների և վերակազմավորվող հարաբերությունների տեսակները, հատկապես հիշյալ ընտանիքներում երեխաների հոգեբանական հարմարման հիմնահարցերը: Ի դեպ, այս ամենը դիտարկել ենք ոչ թե իբրև տեղային (լոկալ), այլ ընդհանրական խնդիր, քանի որ աշխարհը շարունակ ենթակա է արտակարգ իրավիճակների և սոցիալ-հոգեբանական տեղաշարժերի, որոնց հետևանքով էլ ստեղծվում են խոցելի խմբերով ընտանիքներ:

Ընդհանուր դրույթներից ելնելով՝ կարևորել ենք հետազոտության հետևյալ խնդիրները՝

- Ուսանողներին նախապես հաղորդել տեսական գիտելիքներ ընտանիքների նոր առաջացած տիպերի մասին:
- Մշակել մեթոդական համակարգ (ընդհանուր հարցադրումներից անցնելու արտակարգ իրավիճակների հետևանքների վերլուծության):
- Որոշակիորեն նշել այն մեթոդները, թե ինչ աշխատանքներ պետք է իրականացնել հոգեբանական դժվարություններ ունեցող երեխաների և ուսանողների հետ (ինչպես դպրոցում, այնպես էլ բուռնում), որպեսզի հետագայում նրանք կարողանան իրենց փորձը կիրառել աշխատանքային գործընթացում:

Հայ ընտանիքը՝ որպես հասարակության սոցիալ-հոգեբանական ամբողջություն, զարգացման տեսակետից ինքնատիպ է՝ ըստ ազգային կայուն ավանդույթների, կրոնաժխական պատկերացումների, սովորույթների, հավատալիքների և ինչպես սեփական, այնպես էլ տարբեր ազգերից ընդօրինակած վարքի ձևերի: Վերակազմավորված ընտանիքի մոդելը կառուցվում է ամբողջական հարաբերություններ պահպանելու, ներընտանեկան դերային կարգավիճակ հաստատելու, ավանդական փոխհարաբերությունները նոր ձևի մեջ դնելու սկզբունքով:

Ի՞նչ տազնապներ և հիմնախնդիրներ ունի այսօր աղետ տեսած հայ ընտանիքը:

Այն փոփոխությունների է ենթարկվում միգրացիայի, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական պայմանների և բարոյահոգեբանական տարաբնույթ գործոնների պատճառով: Նոր սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական պայմաններում փոխվել են ընտանիքի անդամների կարգավիճակը, հարաբերությունների համակարգը, արժեքային կողմնորոշումները: Հետևաբար այս ինստիտուտն անցումային փուլում հոգեբանական պաշտպանության, ինչպես նաև հիմնարար հետազոտության կարիք ունի:

Ընտանիքի ինստիտուտը էապես պայմանավորված է բնակչության կոնկրետ վարքի նորմերի առանձնահատկություններով: Անցումային այս փուլը բնութագրվում է ընտանիքի կարգավիճակի որոշակիորեն արտահայտված փոփոխություններով: Պարզել ենք, թե մերօրյա ընտանիքի տիպերում դերային ինչ տեղաշարժեր են կատարվում, բացահայտել ենք ընտանեկան ավանդույթների մեջ նկատվող փոփոխությունները՝ կապված աղետի, սոցիալ-հոգեբանական սթրեսներ ծնող այլ իրողությունների հետ:

Շիրակի, մասնավորապես Գյումրու ընտանեկան ավանդույթների մեջ անցումային փուլը պայմանավորված է հետևյալ իրողությամբ. 1988-ի աղետը մխրճվել է ընտանիքի ինստիտուտ մշտապես՝, թե՞ այն ժամանակավոր բնույթ է կրում: Ընտանիքների մի մասը հարմարվեց նոր իրապայմաններին, սակայն, ըստ էության, հայ ավանդական ընտանիքը շերտավորվեց. հեղաբեկումները, հասարակական կյանքի շրջադարձերը գերակայորեն ազդում են ընտանիքի վրա՝ փոխելով նրա խորքային նկարագիրը:

Հետազոտության հոգեվերականգնողական փուլում մենք առաջարկում ենք՝

- Նոր ընտանեկան հարաբերությունների մոդելի ստեղծում՝ հետադետայան շրջանի ընտանիքների համար կարևորելով այնպիսի հարաբերությունների վերականգնումը, որոնք օգնել են անձին մտնելու հոգեվերականգնողական գործընթացի մեջ: Անձի սովորութային կենցաղում ավանդակարգերը, տոները, ծեսերը՝ իբրև ազգապաշտպանական մեխանիզմի դրսևորման ձևեր, օժանդակում են հարմարման գործընթացին:

- Քննել վերականգնվող ընտանիքի տիպերում յուրաքանչյուր անդամի հոգեբանական, տիպաբանական առանձնահատկությունները (խառնվածք, բնավորություն, հույզեր, զգացմունքներ, կամք, հիշողություն և այլն):

- Հստակեցնել նրանց սոցիալիզացիայի ընթացքում (ընդօրինակման առանձնահատկություններ, սոցիալիզացիայում համանման կորուստներ ունեցող անձանց հետ):

- Առանձնացնել անձնային և ազգային հատկանիշները: Այս փուլում նպատակահարմար են անձնային հիմնահարցերի հավասարակշռումը և իմաստավորումը:

Հոգեկարգավորման գործընթացում իրականացման համար առաջնորդվել ենք հետևյալ սկզբունքներով. ա) գերակշռող բազմակերպության սկզբունք (նոր զգայական պատկերների կառուցում. իրականում գոյություն չունեն զգայական փակուղիներ, հետևաբար միշտ հնարավոր է գտնել մեկ այլ բան կատարելու հնարավորություն), բ) մարդկային ցանկացած փորձի հակադարձելիության սկզբունք, գ) մարդու ներքին հնարավորությունների անսահմանափակության սկզբունք («ամեն ինչ քո մեջ է.» շնորհիվ այս սկզբունքի մենք փոխում ենք իրադրության սուբյեկտիվ պատկերացումները, հետևաբար մարդու վերաբերմունքը վերջինիս նկատմամբ), դ) դրական մտադրություններ ստեղծելու սկզբունք, հոգևոր արժեքային համակարգի առաջադրում (կրոն, մշակույթ):

Արդյունքը մարդկային հիմնախնդիրների իմաստավորման նոր մոտեցումների ձեռքբերումն է, հին հիմնահարցերի նկատմամբ նոր վերաբերմունքի մշակումը, ուրիշի վիճակը զգայական մակարդակով ապրելու, կարեկցելու ունակությունը, ինչը նպաստում է ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի սոցիալ-հոգեբանական հասունացմանը:

Առանձնացրել ենք ընտանիքների այն հիմնային տիպերը, որոնք առավելապես կարիք ունեն սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքի:

- Լրիվ կազմով ընտանիքներում դերային կարգավիճակը չի փոխվել, պահպանվել են ավանդական փոխհարաբերությունները, թեև ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամ աղետված է յուրովի, քանի որ երկրաշարժն անցել է տարածքում ապրող յուրաքանչյուր անձի ներաշխարհով: Հետևաբար անհրաժեշտ է սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքները հոգեկան հավասարակշռությունը վերականգնելու համար:

- Կորուստ ունեցող կամ վերականգնվող ընտանիքներում պարզել ենք ներքին բարոյահոգեբանական մթնոլորտը: Այսպես՝ յուրաքանչյուրն ունեցել է իր նախկին ընտանիքը, որը կորցրել է: Ստեղծված նոր հարաբերություններում անհրաժեշտ են դերերի տեղաշարժի բացահայտում, հին կարծրատիպերի կորստից հետո նորերին հարմարվելու ձևերի առաջադրում:

Վերականգնվող ընտանիքներում բարոյական վարքագծի ամենաբնորոշ դրսևորման ձևը ապրումակցման կամ էմպաթիայի հոգեբանական երևույթն է:

Այսպես՝ ծնող/ներ կորցրած ընտանիքներում երեխաների վարքի պարբերական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վաղ հասակում ծնողից զրկվելիս նրանց մեջ

առաջ են գալիս հոգեխեղումներ և կորստի բարդություններ, որոնք դժվար են փոխհատուցվում հետագա կյանքում: Այդ երեխաների հիմնախնդիրները լինում են երկրնային ինտելեկտուալ և հուզական: Ինտելեկտուալ դժվարությունների մեջ է մտնում մահվան բնույթը հասկանալու երեխայի անընդունակությունը: Հուզական ոլորտի դժվարությունների մեջ կարելի է առանձնացնել տարաբնույթ վախի հակազդեցությունները, քնի խախտումները, կայուն հոգեվիճակ դարձած մեմորիայի և կորստի զգացումները: Երեխաներն ապրում են վշտի գործընթացի հետևյալ շրջանները. ա) բողոք, երբ երեխան չի հավատում իր սիրած մարդու մահացած լինելուն և ձգտում է նրան վերադարձնել: բ) Երբ կորստյան ցավն ու մեմորիայի զգացումն արտահայտվում են նրա անկազմակերպ վարքում: գ) Երբ ավելի ուշ երեխան մտածում է վերակառուցել իր կյանքը՝ հուսալով, որ այն կարող է առանց սիրած մարդու: Վկայաբերենք բնորոշ օրինակներ* - Հայրիկիս երագիս մեջ միշտ տեսնում եմ կենդանի, բայց գիտեմ, որ նա չկա: Տրորում եմ աչքերս ու նորից նայում. դարձյալ նա է, ժպտում ու բարի: Աչքերս պոկելու չափ տրորում եմ ու ասում.

- Իսկ բոլորը կարծում են, որ դու չկաս:

Առավոտյան, երբ արթնանում եմ ու հաստատ համոզվում, որ հայրիկս չկա, պայկիս հետ փոխում ենք մեր երազները:

- Առաջին անգամ, երբ 5-ամյա Նարեկին այցի են տարել մոր շիրմին, բոլորից թաքուն հողաթմբից մի բուռ հող է վերցրել, լցրել գրպանը՝ ասելով. «Երբ կարտես մայրիկիս, կնայես»:

- 4-ամյա Նառայի մայրը գոհվել է երկրաշարժին: Նրան ասել են, որ մայրդ Երևանում է, կգա շուտով: Նառայի սպասումը ձգվեց երկա՛ր ու երկա՛ր օրեր: Մի անգամ պատահականորեն նրան տարան Երևան: Այստեղ չգտնելով մորը՝ տարակուսած հարցրեց՝ քանի՞ Երևան կա...

- Փոքրիկի ձեռքը այրվել է եռման ջրից, անընդմեջ լաց է լինում: Հարցնում են՝ ի՞նչ անենք, որ անցնի: Ցույց է տալիս մոր նկարը և ասում.

- Նկարի մայրիկս թող համբուրի՝ կանցնի:

Նկատել ենք, որ հարազատների կորստի հետ երբեք չհաշտվող երեխաները մշտապես նկարում են գնացքներ, փոխադրամիջոցներ, որպեսզի գնան ու ետ բերեն կորցրած սիրելիներին: Հետադեպ շրջանում ծնողներ կորցրած երեխաների վարքի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս հանգելու վշտի ապրման հետևյալ փուլերի գաղափարին. սկզբնական փուլում, երբ երեխան փորձում է գիտակցել սիրած մարդու չլինելը, ապա՝ երբ վերանում է սիրո առարկային կապվածության զգացումը, հաջորդ փուլում շարունակական հիշողություններ կորցրածի մասին, որն ուղեկցվում է այն վերադարձնելու ձգտմամբ, վերջին փուլում խորանում է ողջ մնացած ծնողի հետ կապվածության զգացումը:

Մեր սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրության նպատակն է պարզել՝ երեխայի համար ինչ է վիշտը (անորոշ բան՝ բազմաթիվ անհայտներով, թե՞ որոշակի պատկեր ունի), ինքը որտեղ է այդ վշտի մեջ, այն իրենից դո՞ւրս է, իր մե՞ջ է, թե՞ կրում է իր ուսերին և այլն: Այս առումով առանձնակի դժվարություն է ներկայացնում երկկողմանի որբերով ընտանիքների հիմնախնդիրը: Այդ երեխաները մեկուսանում են հարազատներից, որովհետև չկան իրենց և մերձավորներին կապող օղակները, առկա են ինքնահեռացման, սոցիալական մեկուսացման փաստերը:

Ընդհանրացնելով երկկողմանի որբերի հետ տարվող աշխատանքը՝ կարելի է ընդհանրացնել՝ էականը հուզազգացմունքային և այլաբնույթ կապերի վերականգնումն է, ընտանեկան բարենպաստ մթնոլորտի վերստեղծումը, շրջապատող անձանց հետ նրանց ներդաշնակ հարաբերությունների վերագտնումը:

Ծնողներ կորցրած ընտանիքներում երեխաների հոգեբանական ինքնապաշտպանությունը իրականացվում է պաշտպանական մեխանիզմների օգնությամբ (արտամղում, ռացիոնալիզացիա, պրոյեկցիա): Արտամղումը անցանկալի մտքերի ու իմպուլսների մղումն է գիտակցության ոլորտից ենթագիտակցություն: Նման մոտիվացված մոռացումը սփուփիչ ազդեցություն է գործում երեխայի վրա:

* Գրառումները կատարվել են հեղինակի կողմից աղետից անմիջապես հետո:

Օտարված անձով ընտանիքներ. անձը ընտանիքում կորցրել է նրան, ում առավել սերտորեն է կապված եղել և որին ընդօրինակել է: Աղետը երկար ժամանակ բազմաթիվ ամուսինների հարկադրեց ապրել տարբեր օբևաններում՝ իրարից հեռու: Այս դեպքում, ինչպես համոզվել ենք, օտարումն իրեն երկար սպասել չի տալիս: Այն կարող է լինել կարճատև, միակողմանի, անշրջելի, իսկ երբեմն էլ ընդհուպ հասնել ինքնօտարման:

Ինչպես օրինակ՝

- *Մ.Բ.-ի դուստրը գոհվել է երկրաշարժին: Մայրը չի ուտում այն ամենը, ինչ սիրել է աղջիկը, նույնիսկ ամուսնուն է արգելում առնչվել այն ամենին, ինչ վերաբերում է աղջկան: Կորստի բարդությոն այնքան է խորացել, որ ինքնօտարումը հանգեցրել է ինքնասպանության:*

- *Մ.Պ.-ն երկրաշարժին կորցրել է Վարդան որդուն: Երկրաշարժից հետո նոր գավակ է ունեցել: Բուժքույրը ծննդաբերության ժամանակ բղավել է.*

- *Վարդանը ծնվե՞ց...*

Կինը բժիշկներին մոտ չի թողել, որպեսզի ինքն արյունաքամ լինի՝ ասելով.

- *Եթե ծնվեց Վարդանը, ես գնում եմ մյուս Վարդանի մոտ...:*

Օտարման տարաբնույթ ձևերի հաղթահարումը պետք է փնտրել ընտանիքում, ստեղծել բարոյահոգեբանական բարերար մթնոլորտ, շրջապատող իրականության հետ օտարված անձի հուզագրացմունքային հարաբերությունների ապահովում: Աղետից հետո օտարված անձը ներքնաանեկան փոխհարաբերություններում ունի կորստի բարդությոն և ընդհանրապես սոցիալականացման ենթարկվելու դժվարություններ՝ մնալով անորոշ վիճակում, առանց դիրքորոշումների: Նրա համար կրկնօրինակելու արժանի օբյեկտներ չկան (կորցրել է ծնողներին կամ սիրած էակին):

Անձի հոգեբանական օտարումն ընթանում է փուլային զարգացումով. նախնական փուլում խաթարվում են նրա հուզական հարաբերությունները շրջապատող մարդկանց հետ, այնուհետև օտարումն աստիճանաբար սկսում է կրել տարբերակված բնույթ և արտահայտվում է անձի վարքագծում, արժեքային կողմնորոշումներում, իրականության, ինչպես նաև սեփական «ես»-ի նկատմամբ վերաբերմունքում:

Մեր ուսումնասիրության մեջ հանգել ենք այն եզրակացության, որ սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների մեջ էականը օտարված անձի համակողմանի ճանաչումը պետք է լինի, անհատական ու համակարգային հոգեբանական մոտեցման կիրառումը: Անձի օտարման բարդությոն հաղթահարելու համար պետք է գտնել փոխհատուցման նոր ուղիներ, որոնք համապատասխան լինեն նրա հոգեկան աշխարհին:

Միայնակ ծերերով ընտանիքներ. Տարիքային այս խմբում անձն զգում է իր ուժերի անկումն ու թուլացումը, սրված է անպաշտպանվածության զգացումը: Գնահատման փուլ է անձի կյանքում, ընդ որում հոգեբանական արգելքների անհաղթահարելիության զգացումն ավելի խորն է, անձը՝ սահմանային իրավիճակներին մերձ: Այս պարագայում նա հակվում է ինքն իրեն՝ ներհայելով վախճանի խորհուրդը: Դիրքորոշումների, հակումների և արժեքային կողմնորոշումների մեջ փոփոխություններ են կատարվում: Միայնակ ծերերի կախվածության զգացումը շրջապատից ավելի է արտահայտվում: Անհրաժեշտ է սոցիալական բարենպաստ պայմաններ ստեղծել, նյութապես օգնել՝ որոշակիորեն պարզելով, թե այսօրինակ ընտանիքն առավելապես ինչի կարիք ունի:

Ձոռված ազատամարտիկի ընտանիքներ. Աղետից հետո ընտանիքները կրել և կրում են կրկնակի ստրես՝ աղետն իբրև ստրեստը և նրա՝ անձի ընկալած համապատասխան դրսևորումները մի կողմից, մյուս կողմից՝ արցախյան հիմնախնդիրն իբրև ստրեստը տվյալ ընտանիքի համար: Նմանօրինակ ընտանիքը ենթարկվում է հոգեբանական կրկնակի ճնշման, ուժեղանում են դեպրեսիաները, հոգեկան շեղումներն ու խաթարումները, ընդհուպ ընտանեկան փոխհարաբերությունների աղճատում: Ձոռված ազատամարտիկի ընտանիքում մեր կողմից հոգեբանական աշխատանք է տարվում մասնավորապես երեխաների հետ, որպեսզի նրանք հպարտությամբ գիտակցեն, որ իրենց հայրը հեղրոս է և գոհվել է հայրենիքի համար: Երեխայի ինքնագիտակցության մեջ, հակառակ կորստի շարունակական զգացման, հենց սա պետք է ամրակայել: Սոցիալական աշխատանքի առումով այստեղ առաջնահերթ պետք է լինի պայմանների բարեփոխումը, նոր բնակարանի տրամադրումը, եկեղեցու բարեմիջնորդությամբ ամենամայա նպաստների տրամադրումը, նյութապես ապահով հովանավոր գտնելը և այլն:

Տարաբնույթ աղանդների հետևող անձանց ընտանիքներ. Հոգեբանական բարդությունը կամ այն ընտանիքներում, որտեղ առկա են կրոնական պատրաստվածության տարբեր մակարդակներ: Այսպիսի երկփեղկվածությունը մեր իրականության մեջ մասնավորապես սրվեց հետադեմության շրջանում: Փաստորեն, աղետը հոգեբանորեն բարերար հող ստեղծեց տարբեր աղանդների ներթափանցման համար: Անձի ճակատագրի բեկումը (զոհեր, կորուստներ, հաշմվածություն, միայնակ լինելու զգացում, միջանձնային հարաբերությունների խաթարում) ստիպեց մարդկանց որդեգրել այս կամ այն աղանդն իբրև սփոփանքի ձև, հոգեպաշտպանական գործոն: Տարածաշրջան ներթափանցեցին տարաբնույթ աղանդներ: Դրանց վերաբերյալ մենք անցկացրել ենք հարցախույզներ, ժողովրդագրական և ազգաբանական անկետային մի շարք հարցադրումներ՝ պարզելու համար, թե տվյալ անձն ինչ մասնագիտության տեր է, աղանդավորական ի՞նչ ուղղության մեջ է ներգրավվել, ի՞նչ կարգավիճակ ունի աղանդավորական համայնքում, երբևէ անձնագրվել և դրա գլխավոր շարժառիթը:

Կրոնական այլախոհությունը հաղթահարելու նպատակով առաջադրել ենք փոխհատուցման այլ ավելի ճշմարիտ ուղիներ, որոնք, մեր կարծիքով, անձին դուրս կբերեն մոլեռանդության աֆեկտիվ հուզավիճակից:

Ուսումնասիրության համար կիրարկել ենք հետազոտական հետևյալ մեթոդները. *Սոցիալ-հոգեբանական հարցումների մեթոդ.* Ընտանիքի և ներընտանեկան հարաբերությունների փորձը ցույց է տվել, որ նման դեպքերում անհրաժեշտ է օգտագործել տարաբնույթ մեթոդներ, որոնց շնորհիվ ստացված տվյալները կհամադրվեն, և կբարձրանա սոցիալ-հոգեբանական նյութի հավաստիության աստիճանը: Օր.՝ զանգվածային հարցումներ Շիրակի մարզում՝ օգտագործելով պատահական ընտրանքի սկզբունքը:

Փորձագիտական հարցումների անհրաժեշտություն:

Ֆոկուս - խմբային հարցումներ. Նպատակ հետապնդելով առաջարկվող հարցերի խմբային քննարկումների միջոցով առավել խորը և համակողմանի տեղեկատվություն ստանալ վերակազմավորված ընտանիքների մասին:

Ընտանիքում միջանձնային հարաբերությունների ախտորոշման մեթոդիկայի առաջադրումը հնարավորություն կտա ամբողջական պատկերացում ունենալու անցումային փուլում ձևավորված ընտանիքների տիպերի և նրանց հոգեբանական բնութագրերի մասին: Վերակազմավորված ընտանիքների հիմնախնդրի հետազոտման համար հարակից օգտագործել ենք հետևյալ մեթոդիկաները. անձնավորության ուսումնասիրման ստանդարտացման բազմագործոն մեթոդիկա, Ռ. Կետտելի 16 գործոնային անձնային հարցարանը և Տ. Լիբիի միջանձնային հարաբերությունների ախտորոշման մեթոդիկա:

Ինչ խոսք, հնարավոր չէ սեղմ հոդվածի շրջանակում ամփոփել վերակազմավորվող ընտանիքների հոգեբանական հիմնախնդիրները, այնուհանդերձ փորձեցինք ինչ-որ չափով իրազեկել հասարակությանը և տազմապ հնչեցնել այս ոլորտում աշխատող մասնագետներին՝ հարցի հրատապությունն ընդգծելու համար:

ВОПРОСЫ МЕТОДИКИ ДИАГНОСТИКИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ В ПЕРИОД ПОСЛЕ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ

___ Резюме ___

___ К. Саакян ___

В период после землетрясения 1988 года формировались новые типы семей и функциональные сдвиги внутрисемейных отношений. Нашей задачей было выделение типа пересформированной семьи, рассмотренной как тип пересформированных отношений с устойчивыми и изменчивыми сторонами, едиными ценностными ориентирами. В данном случае имеется ввиду восприятие природы формировавшихся в семье новых отношений каждого члена семьи. Предложение методики диагностики межличностных отношений даст возможность целостно представить в переходном периоде о типах и их психологических характеристиках новосформированных семей.